

Christian II's franciskanske broderskabsbrev

Af J. Nybo Rasmussen

Med rette betragtes *Reformationen* som en *religiøs* krise, der af historikerne må udforskes som en *fromheds- og teologihistorisk* begivenhed. Men det er lige så berettiget at opfatte den som den afgørende fase af den *revolution*, gennem hvilken samfundene i Nordeuropa fra Middelalderen gik ind i Den nyere Tid. Forskningen står endnu kun ved tærsklen til undersøgelsen af, hvorledes forholdet mellem disse to aspekter i virkeligheden var. En nøglebetydning tilkom der dog uden tvivl *fyrstemagten*, for skont det naturligvis er en utilladelig forenkling at ville se de enkelte vesteuropæiske landes konfessionelle skæbne blot som en simpel følge af fyrsternes valg mellem katolicismen og protestantismens forskellige varianter, altså som »*cujus regio ejus religio*« i praksis, så spillede de verdslige øvrigheder dog en såre afgørende rolle for begivenhedsforløbet i både politisk og religiøs henseende. Også for den danske reformations historie var de forskellige kongers og tronprætenders religiøse holdning og deraf følgende kirkepolitik en faktor af største betydning. De handlede selv, og der blev handlet med dem efter *konfessionens politiske betydning*.

Dette gælder ikke mindst *Christian II*, hvis levetid 1481–1559 omfattede hele reformationsperioden i vort land. Aktivt og passivt, som prins, som konge og som politisk fange var han hele tiden på een eller anden måde *nøglefigur* i det komplicerede spil, der da forvandlede Nordens politiske, kirkelige og sociale billede.

Det er temmelig ujævnt, i hvilken grad de enkelte faser af hans eget *religiøse liv* er kendt. Man har generelt betegnet hans kirkepolitik i de første kongear som *reformkatolsk*. Noget nøjere undersøgt er hans kontakt med de *revolutionære præster* fra Wittenberg 1521–22[1]. Derimod har den egentlige *evangeliske vækkelse*, som

[1] J. Oskar Andersen: »Overfor kirkebruddet« Kbhvn. 1917.

greb ham under landflygtigheden fra 1524, trods sin store betydning ikke været særligt studeret. Hans tilbagevenden til *katolicismen* 1529 antages, og formodentlig med rette, at være et rent politisk træk, et stykke praktisk machiavellisme, hvis formål var at opnå Karl Vs og de nordiske katolske kredsers støtte til tilbageerobningsforsøget 1531–32. I Norge bekendte han sig hurtigt atter til *evangeliet*. Hvad angår Christian II's religion i *fangenskabsårene* er der ydet et bidrag fra psykiatrisk side[2], der dog ikke har skabt fuld klarhed. *Renæssancemenneskets* vældige spændvidde, den individualistiske selvrealisation i stærke uformidlede modsætninger på godt og ondt legemliggjordes vel mere i Christian II end i nogen anden kendt nordisk personlighed.

Nærværende undersøgelse har som sit centrale emne et brev i Christian II's arkiv i Rigsarkivet[3], nemlig det *broderskabsbrev*, han modtog fra *franciskanerordenen* i forbindelse med sin tronbestigelse 1513. Det har hidtil, vel på grund af sin manglende politiske betydning, henligget temmelig upåagtet[4], men ikke desto mindre vil det vise sig i betragtning af omstændigheder og personligheder omkring dets tilblivelse at kaste lys over en hidtil ukendt fase af Christian II's religiøse historie, nemlig hans ungdoms *forhold til de reformerede franciskanere, observanterne*, der i så høj grad havde været hans forældres, kong Hans og dronning Christines, foretrukne orden.

Brevet er skrevet på et stykke godt pergament 23×32 cm i format og velbevaret bortset fra nogle huller i den øverste del, der medfører lakuner i tekstens første linier. Denne er skrevet i sengotisk kursiv af et udansk præg, rutineret kunsthåndværk, men let læseligt. Teksten følger herefter på latin og i dansk oversættelse[5]:

»Illustrissimo ac serenissimo Prin [cipi domino] cristierno dei gratia Datie Suetie Noruegie g[otorum] slauororumque regi nec-

[2] Poul J. Reiter: »Christian II« Kbhvn. 1942.

[3] Christian II's arkiv nr. 33a.

[4] Johs. Lindbæk: »De danske Franciskanerklostre« Kbhvn. 1914, s. 71 og note 132. Det siges der fejlagtigt, at brevet var til Christian II og hans *moder*, mens teksten har »consorti sui«, hvilket her kun kan tolkes som hustru. Dette var dels normalt i disse breve til lægfolk, dels er der afsat plads til navnet. I 1513 var kongen endnu ikke gift, mens dronning Christine jo var ordenen såre vel bekendt.

[5] En tak til dr. phil. J. Pinborg for gennemsyn af transskription og oversættelse.

non serenissime principisse domine [et . . .] predilectissime consorti sue in christo et virg[ine] Maria sibi dilectissimis ac deo et beato francisco deuotis p[ater fr. Gilb]ertus Nicolai omnium fratrum minorum de obseruantia cismontanorum seruus et generalis vicarius salutem in [f ? M]arie virginis ac bonis perfrui sempiternis.

Quamuis ex caritatis debito cunctis in Christiana religione deg[enti]bus pietati[s ? s]ubsidia precibus suffragiis ac exemplis eorum salutem procurando impendere teneamur Illis tamen lo[ng]e amplius obligamur quorum dilectionem certis beneficiorum indiciis ut elemosinarum largitione ac spetiali subsidio frequentius experimur.

Proinde dilectionis vestre sinceritatem quam ad nostrum ordinem et presertim obseruantie seu familie nostre statum ut fertur geritis pio attendens animo dignum putauit et diuine acceptabile voluntati ut ab ipso ordine spetialium gratiarum prerogatiuam sentiatis.

Et quia vestre caritati vices in temporalibus rependere non valemus in spiritualibus saltem quantum cum deo possumus recompensare debemus. Eapropter vos ad confraternitatem nostram et uniuersa ac singula nostre obseruantie suffragia in vita pariter et morte recipio.

Omnium spetialium bonorum videlicet missarum, orationum, deuotionum, diuinorum officiorum, suffragiorum, meditacionum, jeiuniorum, abstinentiarum, penitentiarum, llaborum ceterorumque bonorum operum que per ffratres et sorores sancte clare necnon et beate Marie annuntiationis seu conceptionis ac per ffratres et sorores tertii ordinis sub nostri regulari obseruantia et obedientia militantes operari et acceptare dignabitur diuina clementia saluatoris nostri spetialem participationem presentium tenore gratiose conferendo ut multiplici suffragiorum adiuti presidio et hic gratie augmentum et in futuro glorie eterne premium mereamini possidere.

In hujus autem concessionis fidum testimonium sigillum mei officii presentibus duxi appendendum.

Datum in conuentu nostre Ganderszemensi prouintie Saxonie tertia die mensis iulii anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo tercio decimo.

G. Nicolai . . .«

»Til den meget berømte og ædle fyrste hr. Christian af Guds nåde Danmarks, Sveriges, Norges, de goters og slavers konge, samt til den højædle fyrstinde fru , hans højtelskede hustru, sender fader broder Gilbert Nicolai, de cismontanske mindrebrødre af observansens tjener og generalvikar, som sine i Kristus og jomfru Maria elskede og den salige Frans hengivne hilsen i (?) jomfru Maria, og måtte I nyde de evige goder!

Skønt vi af den kærlighed, der er os pålagt, forpligtes til at yde alle dem bistand, der lever i den kristne religion, idet vi hjælper dem til at opnå deres frelse med bønner, lidelser og eksempel, så er vi dog endnu mere forpligtede dertil overfor dem, hvis gode vilje vi ved tydelige velgerningers vidnesbyrd hyppigt erfarer, f.eks. ved rigelige almisser og ved særlig hyppig bistand.

I kærlig besindelse på oprigtigheden af den velvilje, som I har vist vor orden og især imod vor observans' eller families samfund, har jeg anset det for at være værdigt og overensstemmende med Guds vilje, at I fra samme orden udmærkes med særlige gunstbevisninger.

Da vi ikke formår at gengælde jeres kærlighed med timelige ting, så bør vi jo så meget mere i de åndelige lønne jer så godt, som vi med Guds hjælp kan. Derfor optager jeg jer i vort broderskab og i alle og hver enkelt af vor observans' rettigheder i livet såvel som i døden.

Ved dette brev meddeles jer især en særlig andel i alle de goder, nemlig messer, bønner, andagter, tidebønner, forbønner, meditationer, faste, afholdenhed, bodsøvelser, arbejde og øvrige gode gerninger, som gøres af brødrene, af St. Claras søstre og af den salige Marias bebudelses eller undfangelses søstre og af de brødre og søstre af tredieordenen, der kæmper i overholdelse af og i lydighed mod vor regel, og som vor Frelzers guddommelige mildhed værdiges at modtage, således at I hjulpet af mangfoldig bistands hjælp må fortjene at vinde denne nådes vækst og i fremtiden den evige herligheds løn.

Som et tro vidnesbyrd om denne tilståelse har jeg ladet mit nærværende embeds segl hænge herunder.

Givet i vort kloster i Gandersheim i provinsen Saxonia den 3. juli det Herrens år 1513.

G. Nicolai.«

Lakunerne har ladet sig rekonstruere med nogenlunde sikkerhed, mest af betydningssammenhængen. At udstederens fornavn var Gilbertus, fremgår dog ikke af teksten, ejheller af underskriften, der er ejendommelig ved, at kun »Nicolai« uden videre lader sig læse, mens »G« er omdannet til et symbolsk tegn ved indskrivning med »A«, og »M«, også efter »Nicolai« findes nogle symboler tegnede, hvis mening ikke er klar. Imidlertid vides det, at de nordeuropæiske *franciskanerobservanters generalvikar* på den tid hed broder Gilbert Nicolai[6]. Desuden har brevet plica med rester af en genemsyret seglsnor. Af *seglet* selv findes kun et løst brudstykke, nemlig den nederste del. Det er af rødt voks, mandelformet og fremstiller en kjortelklædt figur stående over en lilje og omgivet af stjerner. Det er ganske givet Gilbert Nicolais segl.

Inden der siges mere om denne mand nogle bemærkninger om brevets almindelige karakter. Af genre er det et eksempel på de i senmiddelalderen såre hyppige *broderskabs-* (confraternitets-) eller *delagtigheds-* (participations-) *breve*. Sådanne kunne meddeles af ordensprælater til personer eller korporationer udenfor ordenen. De pågældende knyttedes derved til ordenen som dens »brødre« eller åndelige venner, idet ordenen derved viste sin erkendtlighed for viste velgerninger eller tjenester. Derimod indebar tilknytningen ikke nogen fast eller fremtidig forpligtelse for modtageren, dette broderskabsforhold må altså *ikke*, hvad ofte er sket, forveksles med den såkaldte »*tredieordenen*«, der bestod af lægfolk, som selv havde aflagt visse begrænsede løfter. De må heller ikke forveksles med de religiøse *broderskaber* af nærmest gildeagtig karakter, der dengang var udbredte, som f.eks. rosenkransbroderskaberne. Broderskabsbrevet var en ensidig gestus fra ordenens side, og det bånd, det knyttede, må betragtes som en tak og et tilbud til modtageren[7]. Man kan vel bedst sammenligne det med nutidens begreb »æresmedlem«.

Teologisk var baggrunden for delagtighedsbrevene læren om de i Kristi nåde gjorde gerningers *fortjenstlighed* overfor Gud og andre mennesker og muligheden for i kraft af troen på »*de helliges samfund*« at lade frugten af den ene kristnes gode gerninger komme den anden til gode. Dette kunne ikke blot ske ved privat forbøn,

[6] H. Holzapfel: »Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens« Freiburg in Br. 1909 s. 695.

[7] J. Gallen: »Klosterväsen« i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bd. VIII, s. 573.

men hørte på en generel måde under den *nøglemagt*, der tilkom kirkens hierarki, i særdeleshed paven, men som også kunne delegeres ordensprælaterne, i franciskanerordenen ned til de enkelte provincialministre, ja kustoder. Disse kunne da, som delagtighedsbrevene viser, meddele udenforstående *andel* i deres egne undergivnes fortjenester.

Det er velkendt, i hvor høj grad denne side af katolsk teologi i det hele taget betonedes i senmiddelalderen, hvor den begrundede så tidstypiske fænomener som stiftelser af messer for levende og døde, afladspraksis og helgenpåkaldelse, idet den så at sige førte sine *kirkesociologiske konsekvenser* til det yderste. Det er ligeledes velkendt, i hvor høj grad *Luthers protest* netop gjaldt ikke blot de åbenlyse misbrug, der med påberåbelse af denne teologi fandt sted, men også dennes egne forudsætninger. Populært førte dette til anklagerne mod katolicismen og ordnerne for at lære gerningsretfærdighed og tilmed for på simonistisk, ja bedragerisk vis mod jordiske goder at »sælge« egne gode gerninger til lettroende kristne.

En nøjere idehistorisk analyse skal ikke forsøges, men retfærdigvis må man også her skelne mellem brug og misbrug. Selv i sin efter katolsk opfattelse berettigede form er det dog klart, at institutionen ikke lader sig forene med det lutherske trosprincip.

Der kendes fra middelalderens sidste århundrede talrige *eksempler* på broderskabsbreve også fra Danmark. Det her forelagte adskiller sig i sit hovedindhold ikke fra de øvrige. De danske *franciskanerministre* udstedte dem også. *Konventualerne* vides f.eks. her i landet at have optaget borgerlige gilder som ordenens brødre, således skomagerlavet i Odense 1402, »Vor Frue og St. Barbara-gildet« samt købmandsgildet i Randers i slutningen af århundredet samt især adelige ægtepar[8]. De moderne arbejdende *observanter* tog bogtrykkerkunsten i anvendelse og fik ca. 1500 fremstillet en *trykt formular* hos *Gotfred af Ghemen*. Der var ladt plads åben, så navnene blot behøvede at indskrives af provincialen. Den senere kendte franciskaner *Lütke Naamensens* fromme og velstående forældre i *Flensborg* fik flere gange sådanne broderskabsbreve udstedt til sig og deres børn[9]. Den trykte formular, de

[8] Lindbæk: »De danske franciskanerklostre« s. 42, 46–47 med noter.

[9] I. Colijn: »Et nyfundet dansk confraternitetsbrev« i Nord. Tidsskr. for Bog- og Biblioteksvæsen 1916, s. 166–169. — O. H. Møller: »Vermischte Nachrichten und Urkunden, welche Ludolphum Naamani betreffen,« Flensborg 1775, s. 12–18.

danske observanter i disse tilfælde benyttede, afviger fra den af Gilbert Nicolai anvendte ved også at indeholde et tilsagn om, at modtageren efter døden ville få andel i de for ordenens afdøde velgørere læste *sjælemesser*. Sammenholdt med, at brevet til Christian II også ellers bærer stærkere præg af humanismens stil, kunne dette tyde på en begyndende hensyntagen til den *kritik af misbrug og misforståelser*, der allerede da var fremme blandt tidens mere avancerede katolske teologer.

Skønt brevet efter sin genre altså ikke er noget usædvanligt, har det dog en særlig historisk interesse, ikke blot ved vistnok at være det eneste bevarede broderskabsbrev, en nordisk konge har modtaget fra en katolsk orden, men også på grund af dets fremkomst, som det nu skal søges fremstillet.

Broder Gilbert Nicolai, der udstedte brevet, betegner sig heri som »de *cismontane* mindrebrødre af observansens tjener og *generalvikar*«. Allerede 1443 havde de *observantiske* (reformerede) franciskanere opnået exemption overfor de ikke-reformerede generaler ved at få ret til selv at vælge to *generalvikarer* som deres ledere, een for hver af de to halvdele af ordenen, der fandtes en gammel hævde for. Disse bar oprindelig *gammelromerske betegnelser*, der genoplivedes ved at betegne provinserne i Italien som »cismontane« og dem udenfor Alperne som »transmontane«, men dels fulgte grænsen ikke Alperne, dels blev det en art »stående vittighed« indenfor ordenen, at ingen ville kalde sig selv for »transmontan«, idet alle betegnede sig som »cismontane« i en art spøgefuldstreaktion mod romersk centralisme. Vi finder dette træk også hos de danske franciskanere allerede omkring 1400[10], og altså her i Gilbert Nicolais embedsbetegnelse, der viser, at man nu helt måtte have glemt, at der oprindelig var tale om en vittighed. Hans *embedsområde* var den transalpine halvdel af ordenen, der omfattede hele *Vesteuropa* fra *Spanien* over *Frankrig*, *England* og *Tyskland* til provinsen »*Dacia*« i *Norden*. Af dennes 48 klostre var 1513 17 af de danske kommet ind under observansen og havde dermed generalvikaren Gilbert Nicolai som højeste foresatte.

Gilbert Nicolai var franskmænd og blev født ca. 1460 i byen *Riom* i *Auvergne*. Omkring 20 år gammel forlod han sin borgerlige familie og blev optaget i franciskanerordenen i klostret *Notre Dame la Fond* ved *la Rochelle*. Dette kloster tilhørte observansen

[10] Sam. Cavallin: »Bland latinska inskrifter i Ystads klosterkyrka«. Skrifter utg. av Ystads fornminnesförening VII, Ystad 1957, s. 54–55.

i provinsen *Touraine Pictaviennne*, hvor bevægelsens vugge i Frankrig havde stået[11]. Han var en ivrig ordensmand og, som det var karakteristisk for observanterne, lagde han især vægt på *fattigdomsløftets* strenge overholdelse. Sin *teologiske uddannelse* fik han i ordenens franske *studiehuse*. Universitetsstudier vides han ikke at have drevet, men 1517 fik han den teologiske doktorgrad af pave Leo X, og han har uden tvivl stået på højden af datidens gejstlige dannelse. I hans ungdom fandt en *Bonaventura-renæssance* sted blandt franciskanerne, hvilken især tog fart efter denne store skolastikers helgenkåring 1482. Broder Gilbert studerede teologi efter de nye trykte udgaver af *Bonaventuras Sentenskommentar*, der da udsendtes i talrige oplag. Også de danske franciskanere benyttede dem, så sent som 1537 bestemtes bind II deraf til brug for franciskanerne i *Ribe*, som det fremgår af dedikationen i det endnu bevarede eksemplar i *St. Nicolai biblioteket i Flensborg* (Stadtmuseum nr. 15.260)[12].

Efter præstevielsen virkede broder Gilbert nogle år som lektor i studieklostrene, men blev 1490 formentlig ved sin berømte medbroder, prædikanten *Olivier Maillards*, formidling gardian i klostret i *Amboise*. Samtidig med overtagelsen af dette embede overtog han fra sin forgænger et andet hverv, der skulle få afgørende indflydelse på resten af hans liv, nemlig som skriftefader for prinsesse *Jeanne de France*, *Ludvig XI's* datter, søster til den regerende konge, *Karl VIII* og selv gift med *Ludvig af Orleans*, den senere kong *Ludvig XII*. Den unge franciskaner kunne herved have haft udsigt til at ende sine dage som en feteret og indflydelsesrig hofteolog, men det kom til at gå ganske anderledes, for Jeannes ægteskab var et af historiens berømteste ulykkelige, ja tragiske ægteskaber.

Historien herom kan ikke i enkeltheder udredes, men det menneskelige, politiske og religiøse drama, den var, har inspireret franske historikere til adskillige behandlinger[13]. Hvad der skal fortælles her, kan opfattes som kommentar til, at Gilbert Nicolai i broderskabsbrevet til Christian II ikke blot meddeler ham andel

[11] Hovedkilde til det følgende er Othon de Pavie OFM: «Le bienheureuse Gabriel Maria OFM et l'ordre de l'Annonciade», Bourges 1913.

[12] Jvf. P. D. Steidl: «Lütke Naamensen» i «Credo», Hålsingborg 1936, s. 72.

[13] Her er især benyttet Guy Chastel: «Sainte Jeanne de France» i «Editions Franciscaines», Paris 1950. Med litteraturliste.

i de gode gerninger, der måtte blive gjort af franciskanerne, klariserne og tertiarerne, men også af »den salige Marias bebudelses eller undfangelses søstre«. Hvad mentes med disse søstre og hvad havde franciskaneren broder Gilbert med dem at gøre? Svaret herpå ligger i, hvorledes hans forhold til Jeanne de France kom til at udvikle sig.

Allerede umiddelbart efter sin fødsel var Jeanne blevet udset til brud for den unge hertug af *Orleans*. Bagved lå Ludvig XI's politiske beregning om derved at inddrage slægtens vældige forleninger under kronen. Da pigen voksede til, viste det sig imidlertid, at hun ikke besad den skønhed og kvindelige tiltrækning, der kunne gøre indtryk på en ung fransk hertugs hjerte, tværtimod var hun lille, havde skæve skuldre og en haltende gang. Hendes fader, kongen, var kynisk nok til heri ligefrem at se en chance for, at ægteskabet ville blive barnløst, hvilket ville begunstige hans plan om hertugdømmets hjemfald til kronen. Han gennemtvang derfor trods protester ægteskabet i 1476. Hertugen nægtede imidlertid at leve sammen med Jeanne, og da *Karl VIII* afløste Ludvig XI på tronen 1483, blev det ikke bedre. Ludvig af *Orleans* stiftede desuden også en politisk sammensværgelse af utilfredse vassaler imod kongen. Denne endte med et regulært slag, efter hvilket Ludvig som højforræder fængsledes på slottet i *Bourges*. I denne situation viste Jeanne ham yderste troskab. Trods den ringeagt, ja forstødelse, hun havde været udsat for, gjorde hun alt for at redde hans liv og opnå hans benådning hos broderen, hvilket efter tre års forløb endte med, at han blev sat på fri fod. Også ægteskabet syntes derefter en tid normaliseret, men det varede ikke længe, før hertugen i realiteten lod sin hustru i stikken, skønt han ikke vovede noget åbent brud, sålænge Karl levede. Men Karl VIII døde 1498 og Ludvig efterfulgte ham som kong *Ludvig XII*.

Hermed slog skæbnetimen for hans og Jeannes ægteskab, så meget mere, som han nu ønskede at gifte sig med forgængerens enke, *Anne af Bretagne*, arvingen til det sidste store uafhængige franske len. I august 1498 henvendte Ludvig sig til paven, der udnævnte en *gejstlig domstol* til bedømmelse af ægteskabets gyldighed efter kanonisk ret. Sagen har ejendommelige paralleler til den tilsvarende sag mellem *Henrik VIII* af England og *Catharina af Aragonien* en generation senere. Kongens jurister procederede især på to punkter: 1) at Jeanne på grund af legemsbrist

var incapabel til ægteskab og 2) at dette havde været påtvunget, og et tvunget løfte var ifølge kanonisk ret ikke bindende[14].

Jeannes forsvar mod det første punkt bestod i bevidnet hævdel­se af, at hun »ikke led af nogen deformitet, der hindrede hende i at være hustru eller at få børn«, skønt hun indrømmede ikke at være »så smuk som andre kvinder«. Det andet punkt var det afgørende i sagen. Jeannes forsvarere nægtede ikke, at faderen havde udøvet tvang, men anførte, at den manglende protest fra Ludvigs side på et senere tidspunkt, da tvangen var ophørt, og især det ægteskabelige samlivs faktiske fuldbyrdelse måtte ophæve ugyldigheden. Det var allerede da et ægteskabsjuridisk princip, at »cohabitation couvre la crainte«. Det springende punkt måtte da blive, om ægteskabet virkelig havde været fuldbyrdet eller ikke. Her stod nu påstand mod påstand, hele senmiddelalderens på een gang forfinede og barbariske juridisme slår een i møde i denne delikate procesuelle situation.

Kongens prokurator krævede en legemlig undersøgelse af dronningen, der dog stolt vægrede sig imod en sådan ydmygelse, og i stedet efter overvejelse afæskede kongen, at han med *højeste ed* (juramentum veritatis) for retten skulle bevidne sandheden af sin erklæring om, at ægteskabet ikke var legemlig fuldbyrdet. Det må her tages i betragtning, at en salvet konges ed efter datidens jura ansås for at besidde særlig retslig beviskraft i sig selv. Ludvig XII aflagde denne ed, og på grundlag heraf erklærede den kirkelige domstol 17. dec. 1498 i kirken St. Denis i Amboise hans ægteskab med Jeanne for *ugyldigt*.

Da *dommen* var afsagt, var det dommernes opgave at *forkyn­de* den for Jeanne på slottet, og de ledsagedes i dette pinlige hverv af hendes skriftefader, broder *Gilbert Nicolai*. Ifølge en ordens- og familietradition skal han have skilt sig fra opgaven ved at putte dommen i kutteærmet og ved indtrædelsen at henvende sig til Jeanne med ordene: »Frue, jeg har et ærme fuldt af tålmodighed at sælge. Vil De købe det? det har man altid brug for«. Hun svarede: »Mon père, bringer De mig den nyhed, at jeg ikke længere er dronning af Frankrig? Hvis ja, da hjælpe mig Gud! Jeg tilstår, at jeg har god brug for tålmodighed«. Derefter kunne de to dommere oplæse dommen, der nær havde knust hende. Kun hendes

[14] Aktudgave i Maulde: »Procédures politiques du régne de Louis XII« s. 787–1132.

dybe religiøsitet hjalp hende igennem den følgende tid. Folket var overbevist om hendes uskyld og var ved at lynche dommerne. Kongen forlenede hende med hertugdømmet *Berry* og en pension, der satte hende i stand til at leve nogenlunde standsmæssigt på slottet i *Bourges*. Hun kunne nu have levet videre i den forstødtes selvmedlidende bitterhed, eller hun kunne med kirkens velsignelse have søgt en bedre lykke i et nyt ægteskab, hun var jo endnu kun 34 år gammel og trods alt født prinsesse.

Men hun fulgte ingen af disse veje, der stod hende åbne, men et religiøst kald, der må være modnet i de foregående trængselsår, og som nu fik form i en plan om at grundlægge en *ny nonneorden*. Broder Gilbert Nicolai var hendes rådgiver, og han forsøgte først at få hende til at grundlægge et *klarisserkloster*, altså af hans egen ordens kvindelige gren, ganske som den samtidige danske dronning Christine gjorde i *København* 1505 og i *Odense* 1522, og ganske som så mange andre af tidens franciskanerbegeistrede fyrstinder og fyrster gjorde det.

Men Jeanne afviste alle hans argumenter, og fastholdt sin egen inspirations rigtighed. Til sidst måtte han bøje sig og så nu sin opgave i at vejlede hende teologisk med at få formuleret ideerne til en konkret ordensregel, der kunne opnå kirkelig godkendelse. I sin første form godkendtes regelen af pave Alexander VI 1502 som »la Règle des Dix Plaisirs ou Vêrtus de la Vierge Marie«, altså »*Jomfru Marias ti glæders eller dyders regel*«.

Jeanne de Frances ide gik nemlig ud på at skabe en orden, hvis hele grundlag var, hvad *evangelierne indeholder om Jomfru Maria*. Søstrene skulle gøre Marias liv og hendes forhold til Kristus til deres eget forbillede og livsindhold, og da Marias kald kom til hende som bebudelsen om, at hun skulle være Kristi moder, blev ordenen opkaldt efter Bebudelsen: »l'Ordre de l'Annonciade« eller annuntiatordenen. Det første kommunitet skabtes i *Bourges* 1500, og 1504 indviedes her det første regulære kloster med *Jeanne* som »*fondatrice*« og *Gilbert Nicolai* som hele den nye ordens »*père vigilant*«, altså »Fader Vægter«, og det bestemtes i statutterne, at dette embede for fremtiden altid skulle besættes af en franciskaner af observansen. *Gilbert Nicolai* havde det til sin død 1532, mens *Jeanne* døde allerede 1505 og gravlagdes i sin klosterkirkes kor [15].

[15] »Annuntiaten« i Max Heimbucher: »Die Orden und Kongregationen der Katholischen Kirche« I. Paderborn, 1933, s. 627–28.

Hermed er det forklaret, hvad der i vor tekst menes med »den salige Marias bebudelses søstre«, det var i sin egenskab af *medstifter* og særlig *vogter* af denne Jeanne de Frances orden, Gilbert Nicolai inddrog også disse søstres gode gerninger i brevet til Christian II. Afsluttende kan det tilføjes, at ordenen 1513 endnu kun omfattede to klostre, det andet var 1507 blevet grundlagt i *Albi*, men senere blev væksten stærkere. Ved Gilberts død 1532 var der 7 klostre, deraf to i Belgien, og i det 17. århundrede nåede den sin blomstringstid med ialt 38 klostre næsten udelukkende i fransk-kultiverede lande. Revolutionen i 1789 blev en katastrofe, der næsten udslettede den. I nutiden har den atter 6 klostre, deraf tre i Belgien, to i Frankrig og et i England. *Jeanne de France* døde med ry som en hellig kvinde, hun havde aflagt ordensløfterne in privatim før sin død, men nåede ikke selv at indtræde. Hendes grav skændedes under huguenotkrigene, hun *saligkåredes* i det 18. århundrede og blev til sidst *helgenkåret* af pave *Pius XII* i pinsen 1950.

Men Gilbert Nicolai fik tid til mere end sin indsats for annuntiat-ordenens grundlæggelse og trivsel. I sin egen orden beklædte han en række yderst betydningsfulde poster og må anses for een af sin generations mest fremragende franciskanere i det hele taget. Han var til stadighed provinsialvikar for en af de franske observansprovinser, ifølge statutterne dog aldrig mere end tre år ad gangen samme sted. 1511 afholdt de ultramontane observanter *kapitel* i byen *Rabastens*, og her valgtes broder Gilbert til generalvikar for den treårige periode, i hvilken han udstedte vort brev. Af *valgbrevet* kan det ses, at der var repræsentanter for provinsen »Dacia« til stede, men desværre er disse ikke nævnt ved navn[16]. Da statutterne foreskrev, at de delegerede skulle være hver provins' vikar og en repræsentant for dennes kustoder: »custos custodum«, er det sandsynligt, at »Dacias« repræsentanter har været den 24. juni 1510 på kapitlet i *Helsingør* valgte vikar *Laurentius Johannis*, broder *Laurids Johansen* (*Jensen* eller *Hansen*) med en ledsager. Formentlig har de på kapitlet i Odense 24. august 1511 kunnet kundgøre valget af den nye generalvikar for deres danske medbrødre[17].

[16] Othon: anf. værk, s. 323–24: tekstudgave af det i departementalarkivet i Cher værende valgbrev.

[17] Peder Olsen OFM: »De ordine fratrum minorum« udg. af Gertz i: »Scriptores Minores« II 1918–20, s. 318.

Broder Gilberts treårsperiode blev præget af store vanskeligheder, der skyldtes *krigen* mellem kong *Ludvig XII* af Frankrig og kejser *Maximilian* på den ene side og *paven* og hans allierede i »*Den hellige Liga*« på den anden side. I realiteten var det en kamp om magten i Italien, men begge parter tog også åndelige våben i brug, idet Ludvig og Maximilian sammenkaldte et *antipaveligt koncil i Pisa*, mens pave Julius II sammenkaldte *det femte Lateran-koncil*, der bl.a. bandlyste Ludvig XII. For pavetro franske gejstlige som Gilbert var denne situation en svær prøvelse, men noget lettere blev det, da kejser Maximilian i december 1512 skiftede parti og godkendte det pavelige koncil, hvilket iøvrigt kong *Hans af Danmark* hele tiden havde gjort trods franske forsøg på at få også ham med i skismaet. Også indenfor ordenen var der store vanskeligheder i forbindelse med den stadig stærkere trusel om den endelige spaltning mellem konventualer og observanter, der faktisk blev virkelighed 1517. Gilbert Nicolai deltog i debatten med *skrifter* til observansens forsvar[18].

Så vidt jeg ved, er Christian IIs broderskabsbrev det eneste kendte vidnesbyrd om, at broder Gilbert nogensinde i sine perioder som generalvikar og senere generalkommissær for de ultramontane provinser *selv* besøgte *Tyskland*. Som nævnt havde de politiske forhold netop i 1513 gjort dette muligt, da kejseren nu havde udsonet sig med paven, men i provinsen »Saxonia« var spændingen mellem konventualer og observanter efter provinsialen *Ludwig Hennings* mislykkede forsøg på forsoning særlig stærk i disse år[19]. Alment betragtet er en gestus fra generalvikarens side overfor det nye skud på den både observant- og pavetro danske kongestamme netop 1513 derfor ikke vanskelig at forstå.

Brevets datering viser, at Gilbert i juli opholdt sig i klostret i *Gandersheim*. Dette kloster var grundlagt så nylig som 1510 som et typisk produkt af datidens observantvenlige fyrstepolitik. Fra gammel tid havde byen sit ry fra det 856 grundlagte benediktinerindekloster, i hvis skygge den var vokset op, og hvor den berømte nonne *Roswitha* omkring år 1000 havde lagt grunden til dramaet i den tyske litteratur. Men abbediets gamle protektion føltes nu trykkende, og hertug *Heinrich den Ældre* imødekom borgernes ønske om at få et kloster, de på en anden måde kunne føle som

[18] Holzapfel: »Handbuch . . .« s. 150.

[19] Ferdinand Doelle OFM: »Die Observantbewegung in der sächsischen Franziskanerprovinz«, Münster 1918, s. 76–124.

deres eget, ved at lade grundlægge et kloster for franciskaner-observanter i den gamle benediktinerby. Dets historie blev ikke lang, men dramatisk nok. Mod den frembrydende evangeliske bevægelse beskyttedes det af grundlæggerens søn, *Heinrich den Yngre af Braunschweig-Wolfenbüttel* (1514–68), der var kendt som katolicismens stærkeste forsvarer blandt de nordtyske fyrster og hånedes derfor af *Luther*, som i »*Wider Hans Worst*« fremstillede ham som en ren røverridder. Dette var uretfærdigt, men iøvrigt måtte netop franciskanerne i Gandersheim erfare det farlige ved fyrstegunst. Heinrich havde i adelsfrøkenen *Eva von Trott* en elskerinde, men da dette forhold i høj grad skadede hans anseelse som kirkens lydige søn, arrangerede han intet mindre end hendes *fingerede begravelse*! Mens hun i virkeligheden bragtes i skjul på en afsides borg, erklæredes hun død, og en figur fremstillende hende lagdes på lit de parade i franciskanernes kor i Gandersheim, der læstes sjælemesser og foranstaltedes begravelse i kirken. Det er uvist, om brødrene var medskyldige eller selv blev bedraget, men rygtevis sivede sandheden ud og voldte den største forargelse, især da skandalen bekræftedes ved schmalkaldenernes erobring af Gandersheim 1542, idet graven da fandtes tom. Fejden med Heinrich blev iøvrigt indledningen til *Den schmalkaldiske Krig*, både han og franciskanerne fordreves, men vendte tilbage igen efter slaget ved *Mühlberg* 1547[20]. En katolsk restauration fulgte, men denne afløstes atter af en radikal protestantisering, så snart Heinrich døde og fulgtes af sønnen *Julius*. 1. febr. 1569 fik brødrene befaling til at overlade klostret i hertugens hånd og fordreves for stedse[21].

Efter denne digres er det på tide atter at vende tilbage til emnet og nøjere betragte omstændighederne omkring broderskabsbrevet. Som årsag til dets udfærdigelse angiver det selv i generelle vendinger kongens *velvilje, bistand* og *almisser* til ordenen. Men ingen andre kilder omtaler, at Christian II på denne tid skulle have gjort noget særligt for franciskanerne. Forud for brevet *må* der imidlertid være gået visse begivenheder, Christian II *må* faktisk have vist brødrene een eller anden velgerning, dette *må* være bragt til generalvikarens kundskab, og denne *må* have påregnet,

[20] A. Mühe: »Geschichte der Stadt Bad Gandersheims«. Bad Gandersheim 1950, s. 27–40.

[21] Leonhard Lemmens OFM: »Niedersächsische Franziskanerklöster im Mittelalter«. Hildesheim 1896, s. 75–78.

at den unge konge gerne modtog et brev af denne art. Kontakterne har sikkert været formidlet af de danske observanter, specielt må man her tænke på provincialvikaren, broder *Laurids Johansen*, der, som sagt, sikkert havde deltaget i Gilberts valg, og som var vant til at have forbindelser med udlandet. I sine forskellige perioder som vikar og minister deltog han i flere general-kapitler, mens udsendinge fra generalvikarerne omvendt ofte visiterede de danske klostre[22].

Det er velkendt, i hvilken grad franciskanerobservanterne nød Christians forældre, kong *Hans'* og dronning *Christines* forkærlighed. Dette var et alment europæisk træk, og man kan måske sige, at kong *Hans* ikke gjorde mere, end hvad så mange af de andre samtidige fyrster gjorde, når han støttede observanternes bestræbelser for at vinde flere klostre for sig og skaffe sig exemption overfor de konventuale ministre, eller når han som i Køge skænkede dem nye klostre. Men der lå mere end dette almene kirkepolitiske moment bag, når han brød med faderes plan om at gøre *Helligtrekongerskapellet i Roskilde* til oldenborgernes danske mausoleum, og i stedet ville begraves i *observansens moderkloster i Odense*. Dronning *Christines* personlige grebethed af franciskansk ånd er endnu mere åbenbar. 1497–1505 stiftede hun *St. Clara klostret i København*, og det var hendes hensigt selv at ende sine dage i *Odense-klostret* af samme orden, som hun stiftede i sine sidste leveår. Nu måtte hun nøjes med at blive begravet i ordensdragten i brødrenes kirke ved sin mands og sin søn *Frans'* side. Hendes *bønnebog* fra tiden under belejringen i Stockholm er præget af *Bonaventuras* mystik, og det er sammes »*Lignum Vitæ*«, der giver idegrundlaget for *Claus Bergs* prægtige altertavle, som dronningen lod fremstille til at pryde Odense-franciskanernes kor, og som nu er St. Knuds kirkes smykke.

Dronning *Christine* må have betragtet Christians ungdomsliv med en bekymring, der ikke blot skyldtes krænket velanstændighedsfølelse, men havde rod i uro for hans religiøse velfærd. At *Dyveke-affæren* og striden med biskop *Karl af Hamar* kunne koste ham adelens politiske tillid ved kongevalget har nok bekymret hende mindre end den fare, der herved truede hans sjæl. I fællesskab har forældrene søgt at bringe ham på ret køl dels

[22] Peder Olsen OFM udg. i Gertz: »Scriptores Minores« II, s. 316–20, beretter herom i sin fortegnelse over de danske observanters provinsialkapitler.

ved at foranstalte et standsmæssigt ægteskab dels ved at få ham forsonet med kirken. Som nævnt afviste kong *Hans* 1512 at deltage i Ludvig XII's og kejser Maximilians skismatiske kirkepolitik, og dette til trods for sin gamle venskabelige forbindelse med Frankrig, i hvilken også indgik planer om ægteskab mellem Christian og *Magdalene af Auvergne*, en slægtning af dronning Anne af Bretagne. Men i løbet af året 1513 fandt via dronning Christines broder, kurfyrst *Frederik den Vise af Sachsen*, de forhandlinger med kejser Maximilian sted, der førte til ægteskabet med *Elisabeth af Habsburg* [23]. Det er temmelig sandsynligt, at kendskab til disse planer har været udbredt blandt franciskanerobservanternes ledende mænd, med hvem også Frederik den Vise i disse år stod på bedste fod [24], og at den tomme plads i broderskabsbrevet til ægtefællens navn derfor skyldes, at det først nogle måneder senere blev afgjort, at det skulle være *Elisabeth* og ikke den ældre søster *Eleonora*, Christian kunne få.

Straks efter sin ankomst til *Norge* som dette riges statholder 1506 havde den unge Christian måttet slå et oprør ned, som han mistænkte biskop *Karl af Hamar* for at stå bag. Han fængslede ham og beholdt ham i fangenskab, indtil han engang i løbet af året 1512 døde. En senere historieskrivning har heri villet se et udslag af bevidst og principiel antiklerikalisme, ja en forløber for fyrstemagtens opgør med bispevældet under reformationen. Uden at der her skal foretages en egentlig undersøgelse, må det dog fastslås, at en sådan tolkning savner grundlag i de samtidige kilder, der alle viser, at denne strid havde sin rod i en ren aktuel *politisk konflikt*. Biskoppen havde svenske slægtninge og mistanken om, at han plejede forræderiske forbindelser til dette land og til lige-sindede norske kredse, var sandsynlige og ifølge kilderne Christians eneste motiv; der var jo krig mellem Danmark og Sverige fra 1506 til 1512. Kun således lader det sig også forklare, at hverken den norske ærkebiskop eller paven lagde synderlig iver for hans sag for dagen, og det havde de utvivlsomt gjort, hvis de deri havde set en egentlig antiklerikal politik.

Alligevel var fire års fængsling af en biskop uden proces og lovlig dom naturligvis en *mislig sag*. Dette vidste både kongen og Christian meget vel, og derfor skrev kong Hans allerede 1508 til

[23] C. F. Allen: »De tre nordiske Rigers Historie« II, 1865, s. 95–106.

[24] F. Doelle OFM: »Die Observantbewegung in der sächs. Franz.-Prov.« Münster 1918, s. 104 ff.

ærkebiskop *Birger Gunnensen*, at hans søn havde indberettet sine klager imod biskop Karl til paven[25]. Af uopklarede grunde gik sagen meget langsomt, og 1510 rykkede kong Hans sin fortaler ved kurien, kardinal *Marcus Vigerius*, om at få den fremskyn-det[26]. Christian skrev også selv igen og anmodede om en lov-formelig gejstlig proces imod Karl, som han beskyldte for at have stræbt ham efter livet, men først 5. februar 1512 bemyndigede pave *Julius II* den pavelige nuntius og kollektor *Idzard Gravius* til sammen med biskopperne af *Verden*, *Schwerin* og *Ratzeburg* at pådømme sagen. Christian protesterede imod domstolens sammensætning, dog åbenbart kun i den hensigt at *fremskynde* processen mest muligt, for han fik paven til at ombytte to af de beskikkede dommere med nogle, der boede Danmark nærmere, nemlig biskopperne af *Lübeck* og *Slesvig* med dem i *Verden* og *Schwerin*, idet det naturligvis måtte undgås, at dommernes stifter lå i selve det danske kongerige[27].

Når processen alligevel ikke blev til noget, var grunden, at biskop *Karl* i løbet af året døde i *Oslo*, mens han netop var under overførelse fra Christians slot *Bahus* til gejstlig varetægtsarrest hos den nye ærkebiskop af Tronhjem, *Erik Valkendorf*. Denne mildnelse af hans fængenskab skyldtes dels, at der nu blev sluttet fred med Sverige, dels sikkert hensynet til den ventede proces for en gejstlig domstol. Biskop Karls død gjorde imidlertid åbenbart Christian nervøs for, at dette ville kunne bruges endnu mere imod ham, end fængslingen var blevet, og han viste derfor den største iver for nu at få sit forhold til kirken bragt på det rene. I en skrivelse bad han *Idzardus* om at give sig *formel absolution* for, hvad han havde måttet pådrage sig af kirkestraf for at have fængslet biskop Karl »for sin samvittighed og sjælefred, og fordi han efter sine forgængeres skik ønskede at vise sig som en katolsk fyrste«. *Idzardus* har åbenbart anset forklaringen for fyldestgørende og bevilligede ham den ansøgte absolution i et brev udstedt på *Laholm* 17. december 1512.

Men måske havde nuntien derved dog i nogen grad overskredet grænserne for sin fuldmagt, og desuden opstod der ved kong Hans' død snart efter en ny situation. *Christian* hyldedes nu som dansk *konge*, og kun paven selv ville kunne meddele absolution

[25] Allen I. s. 460–73.

[26] Årsberetning fra Geheimearchivet, I s. 38. Acta pontificum danica 4222.

[27] Acta pont. dan. 4253 og 4265.

med tilstrækkelig autoritet. Gennem kardinal Marcus Vigerius anmodede Christian II den ligeledes nye pave *Leo X* herom, og i et brev til ærkebiskop *Erik Valkendorf* og biskop *Lage Urne* dateret 12. maj 1513 besvarede paven kongens anmodning. De to nordiske gejstlige blev bemyndiget til at meddele Christian absolutionen under bestemt forudsætning af, at denne retsligt godtgjorde, at han var *uden skyld i biskop Karls død*. De to nordiske prælater blev altså de ansvarlige for, at denne betingelse virkelig opfyldtes. Der lå vel heri tillige en vis desavouering af Idzardus. Den 12. august 1513 udstedte *Lage Urne* et *vidnesbyrd* om, at alt var sket efter pavebrevets lydelse. Dette vidnesbyrd blev skrevet i »*Mindrebrødrene af observansens kloster i København*«, og dette må utvivlsomt betyde, at også selve absolutionen var foregået der, for Roskildebispen havde jo sin egen residens i byen, så kun særlige grunde kunne foranledige ham til at udstede sine breve andre steder end der. Man kan nok også gå ud fra, at begivenheden må have fundet sted umiddelbart før eller samme dag som brevets udstedelse. *Ceremonien* fandt sted på den måde, at Christian først godtgjorde sin uskyld i Hamarbispens død. Dernæst udtrykte han sit bodsberedskab ved »med bøjede knæ og sine hænder i vore at love og sværge på at ville stande til rette og at adlyde kirken og vore eller rettere de apostolske bud og ved efter skyldens art at påtage sig den frelsebringende bod«. Derefter erklærede de to biskopper ham for absolveret for al band og al kirkestraf, han ved fængslingen af biskoppen måtte have pådraget sig[28].

Man har almindeligvis i denne ostentative forsoning med kirken set et kirkepolitisk træk fra den nyvalgte konges side, idet dennes position overfor det mægtige rigsråd ville være yderligere svag, dersom han også kunne bebrejdes en konflikt med kirken. Heri ligger uden tvivl en stor portion sandhed. Den 22. juli havde han måttet underskrive en *håndfæstning*, der så stærkt som nogen sinde tidligere pålagde kongen respekt for kirkens friheder og privilegier. Alligevel er det næppe rigtigt, hvis man vil tillægge det politiske beregningsmotiv eksklusiv gyldighed, og således opfatte absolutionen som et stykke rendyrket machiavellisme. I hans eget levnedsløb ville dette være at antedatere en kynisme, som han i sine

[28] Danske Magazin IV, 1750 s. 188–192: tekstudgave af de to breve. Allen II s. 84.

unge år næppe endnu var i stand til. Psykologisk må det anses for mest sandsynligt, at han ved siden af hensynet til sine politiske konjunkturer også har næret *ægte samvittighedskvaler* ved at have holdt en biskop fangen uden at have retslig hjemmel derfor. Ellers havde han næppe fundet på at begrunde sin anmodning som i brevet til Idzardus med ønsket om at »optræde som en katolsk fyrste«, ej heller havde han godtaget den ydmygende form, absolutionen i franciskanerkirken fik, han kunne sikkert i stedet have forsvaret det standpunkt, at Idzardus' skriftlige meddelelse af absolutionen, der også var sket på pavens vegne, måtte være tilstrækkelig. Men bag ham selv har uden tvivl også en anden indflydelse gjort sig gældende, nemlig hans *forældres*. Det vil være at nære overdrevne forestillinger om Christian II's originalitet at tro, at han i sin ungdom og ved sin regeringstiltrædelse skulle have udarbejdet en væsentlig anden opfattelse af, hvad der var de rette værdier indenfor religion og politik, end hans forældre havde haft. Som de har han da næret en levende overbevisning om den katolske kirkes retsmæssige religiøse autoritet overfor ethvert menneske, hvem han end måtte være.

Netop i disse samme dage må *Gilbert Nicolais broderskabsbrev* være kommet den unge konge i hænde. Det var jo dateret *Gandersheim 3. juli*, og sendebudet må nok have været et par uger om rejsen. Skønt det ikke fremgår af teksten, ved vi også, hvem sendebudet var. De danske franciskanerobservanter holdt provincialkapitel i *Næstved* 10. august 1513. Da udløb vikaren broder *Laurids Johansens* embedsperiode, og der skulle vælges en efterfølger. Men kapitlet præsideredes ikke blot af ham, men af »broder *Johannes Amberge*, generalvikarens kommissær til denne provins«[29]. Under sit ophold i Danmark udstedte denne franciskaner også selv et broderskabsbrev, nemlig til de før omtalte forældre til Flensborg-franciskaneren *Lütke-Naamensen*, *Naamen* og *Folle Jensen*[30]. Heri anfører han sin fulde titel: »reverendi patris fratvis Gilberti Nicolai omnium fratrum (minorum) ordinis et observantie partium cismontanorum vicarii in provincia Dacia, cum plenarie etiam totius familie litteras confraternitatis conferendi potestate, visitator et commissarius . . .«. Han var altså af Gilbert Nicolai udsendt som *kommissær* og *visitator* til observanterne i *Dacia* og

[29] Peder Olsen OFM i Gertz: »Script. min.« II, s. 318.

[30] O. H. Møller anf. værk s. 16-17.

havde desuden en særlig fuldmagt til at udstede broderskabsbreve på alle observanternes vegne. Han benyttede til broder Lütkes forældre iøvrigt de danske observanternes ovenfor omtalte formular, der afveg en del fra den af generalvikaren i Christian II's tilfælde anvendte. At broder *Johannes am Berge*, som han selv skrev sig, også har været overbringer af dette brev, kan ikke med nogen rimelighed betvivles.

Det ligger nær at formode, at der også kunne være nogen forbindelse imellem Christian II's *absolution* i Københavns Franciskanerkirke og hans optagelse i franciskanerordenens broderskab ved broder Johannes am Berges *overrækkelse* af brevet fra generalvikaren, der sikkert også er foregået i kirken. Christian II opholdt sig hele denne tid i *København*, og udsendingen fra Gandersheim var 10. august i Næstved. Den unge konge var nu ikke blot blevet udsonet med kirken, men også blevet knyttet nært til den orden, der havde stået hans forældre nærmest af alle. Man aner i alt dette ikke mindst dronning *Christines* hånd og ånd, hun må have glædet sig hjerteligt over, hvad der religiøst skete med hendes søn i disse sommerdage år 1513.

Og dog skulle fremtiden komme til at forme sig så ganske anderledes end den stjerne, der lyste over den unge Christians regerings-tiltrædelse, lod formode. Ikke moderen, men *Dyveke* og *Sigbrit* blev de kvinder, der fik afgørende indflydelse over Christians sind under hans kongear. Ikke *Frans af Assisi*, men *Martin Luther* fik afgørende indflydelse på hans religiøsitet. *Broderskabsbrevet* blev liggende uanset i kongens arkiv. Da det var afgjort, at *Elisabeth af Habsburg* blev hans hustru, gjorde ingen sig den ulejlighed at lade den tomme plads til hendes navn udfylde, skønt de uden tvivl helt bevidst lod sig vie netop på *St. Claras dag* 12. august 1515. Havde dette brev betydet noget for ham, ville han have taget det med i landflygtigheden, men det hører i dag ikke til arkivet derfra, altså ikke til »*München-samlingen*«, men til det meget begrænsede »*Christian II's arkiv*«, der altid er forblevet i Danmark.

Dog må det siges, at skønt tilknytningen til franciskanerordenen aldrig fik dybere personlig betydning for Christian II, så var den dog et element i hans liv, der vedblev at spille en vis rolle. Ikke blot viste han i sin regeringstid altid ordenen velvilje. *Johs. Lindbæk* viser ganske vist stor letsindighed ved uden grundlag i kilderne at tilskrive Christian II æren for, at *observansen* 1517–18

gennemførtes også i alle de endnu ikke reformerede danske franciskanerklostre. Kun i den nationalt betonedede strid med farbroderen, hertug Frederik, om klostrene i Slesvig viste Christian II aktiv interesse, der dog havde et klart politisk motiv[31]. Ellers indskrænkede han sig til i »*Landloven*» at bekræfte tiggerordenernes ret til at samle almisser, og til at vælge franciskaneren *Vincens Kampe* til skriftefader. Dette skyldtes dog vist også, at denne var nederlænder, og derfor havde kvalifikationer, Christian værdsatte højt i Sigbrits magtperiode. 1519 fik han paven til at udnævne Vincens til *biskop af Grønland*, som man nu atter ville skabe kontakt med[32]. Religiøs-kulturel inspiration ventede Christian langt snarere af *karmeliterne* især *Poul Helgesen*.

Stillet overfor døden var der dog noget, der stærkt drog ham imod moderens yndlingsorden. Hans og Elisabeths to døde drengebørn *Filip* og *Maximilian* lod de 1518 og 1519 begrave i *Gråbrødrekirken i København*[33]. Og da »den gamle ørn« 1559 selv døde efter mange år som politisk fange i sit gamle land, fandt også han sit sidste hvilested i franciskanernes ganske vist nu forladte kor i *Odense*, men dog hvilende der ved sine forældres side. Man ved intet om, hvorvidt dette gravsted skyldtes et ønske hos ham selv, i alle tilfælde motiveredes det naturligvis for omgivelserne med familiehensyn.

Broder *Johannes am Berge* vendte tilbage til Tyskland over Flensborg. Han blev senere en betydelig skikkelse i sin ordensprovins *Saxonia*. Han var der observanternes provincialvikar 1517, og da ordenen samme år deltes således, at observanterne nu fik forrang og deres vikarer blev provincialministre, blev han den første provincialminister for den nordtyske observantiske provins »*Saxonia S. Crucis*» vistnok til 1520. I franciskanske ordenskrøniker fra det 17. århundrede roses han som en »mild og ydmyg mand«, »af et beskedent sind, fri for forfængelighed og uden ærgerrig stræben«[34]. Han er blot et af mange eksempler på, hvor mange af de europæiske observanters mest udmærkede folk, der havde snæver kontakt med og bistod de danske observanter i reformeringen af vort lands gråbrødreklostre på denne tid.

Broder *Gilbert Nicolai* må snart efter opholdet i Gandersheim

[31] Johs. Lindbæk: »De danske Franciskanerklostre« 1914, s. 75–78.

[32] Bricka: Dansk Biografisk Leksikon IX, s. 94–95.

[33] Peder Olsen OFM i »Scriptores rerum danicarum« I, s. 196.

[34] F. Doelle: »Observanzbewegung . . . sächs. Franz.-prov.« (se foran) s. 120–21.

være vendt tilbage til Frankrig og Nederlandene. Hans embedsperiode som *generalvikar* udløb 1514, men allerede 1516 valgtes han påny til samme post. Han visiterede nu også *Spanien*, hvor han spillede en afgørende rolle for den gruppe strengt reformerede franciskanere, hvorfra få år senere de missionærer udgik, der kom til at præge kristningen af *Mexico*. Ved samme lejlighed søgte han i konsekvens af tidligere bestræbelser at gennemføre et paveligt påbud om, at en spansk nonneorden, som kaldtes *konceptionisterne*, der var grundlagt af den salige *Beatrix de Sylva*, og hvis grundtanker havde mange lighedspunkter med Jeanne af Valois' annuntiatier, også skulle have samme regel som disse. *Leo X* ville ikke have flere forskellige ordensregler end nødvendigt, det var en gammel stræben fra den katolske kirkes side. Når dette nævnes her, er grunden, at man i denne sammenlægningsplan rimeligvis har forklaringen på en ellers gådefuld detaille i Christian II's broderskabsbrev, nemlig at Gilbert Nicolai her taler om »*Mariæ bebudelses eller undfangelses søstre*» (*annuntiationis seu conceptionis*), han har muligvis søgt at få begge parter til at acceptere et sådant dobbeltnavn for at muliggøre et kompromis. Foreningen gennemførtes til en vis grad 1517 på pavens direkte ordre, men førte dog ikke til annuntiaternes og conceptionisternes varige forening[35].

I foråret 1517 var broder Gilbert i *Flandern*. Her indviede han 1. febr. 1517 et nyt annuntiatkloster i *Brügge*, der var oprettet af regentinden *Margrethe af Østrig* med den hensigt, at hun selv ønskede at ende sine dage der. Både hun og den unge *Karl*, senere kejser *Karl V*, var til stede ved indvielsen. Margethe kom aldrig til at indtræde der, da hun døde af et sår 1530, men det var under hendes protektion, den nye orden fik det fodfæste i Nederlandene, den har haft siden.

Om sommeren 1517 deltog Gilbert i det *generalkapitel*, hvor franciskanerordenens ovennævnte deling gennemførtes. Han var nær blevet den sejrende observans' første generalminister, han havde næstflest stemmer, men i stedet fortsatte han som *generalkommissær* over den samme trans- (= cis-) alpine del af ordenen som forhen, han var altså fremdeles også de *danske* observanternes *foresatte* og har rimeligvis sammen med generalministeren udsendt den iøvrigt ukendte broder *Guilhelmus Jarnigon*, der som kommissær til provinsen *Dacia* 1519 deltog i kapitlet i *Ribe*, hvor

[35] Othon: anf. værk s. 188, 192 og 224–26.

man kunne bekræfte, at alle danske klostre nu var blevet reformede [36]. Under sit ophold i Rom 1517 fik Gilbert Nicolai også pavens bekræftelse på *annuntiatregelens* endelige redaktion, og som en særlig udmærkelse ændrede pave Leo X samtidig hans navn til *Gabriel Maria*. Det skulle udtrykke hans særlige tilknytning til Maria og den nye orden, hvis patron han så nidkært var, og i litteraturen finder man ham oftere omtalt under dette navn end under hans døbenavn.

Da den lutherske reformation begyndte, var broder *Gilbert Nicolai* eller *Gabriel Maria* altså endnu *generalkommissær* for Nord- og Vesteuropas franciskanere, men 1521 afløstes han af spanieren *Franciscus Quinones*. Under denne begyndte de første alvorlige stridigheder med den nye lære, og ved generalkapitlet i *Burgos* 1523 valgtes Quinones til general. På dette kapitel vedtoges det ikke blot at bekæmpe lutherdommen ved at forbyde og lade brænde Luthers bøger, der opstilledes også *inkvisitorer* med den opgave at rense klostrene for kættersk indflydelse. Som den ene af disse inkvisitorer med Nord- og Vesteuropa som embedsområde valgtes den erfarne *Gilbert Nicolai*, og han drog til sin opgave med anbefalingsbreve fra kejser *Karl V* til en række tyske fyrster. Også Danmark må have hørt til hans område, og han beholdt hvervet til 1529. Men han var ingen typisk kætterjæger, Othon ved ikke af, at han nogensinde anvendte drastiske forholdsregler, tværtimod troede broder Gilbert, at kirkens eksistenskamp måtte føres på et overnaturligt plan. »Hans våben imod heresiet var annuntiatordenen«, skriver Othon, af Jeanne de Frances' søstres eksempel og bønner ventede han sig bedre frugter end af alle andre bestræbelser. Dem viede han derfor helt sine sidste år, indtil han 1532 døde i et af ordenens klostre i *Rodez*, hvor han blev begravet. Her æredes han som en helgen, indtil den franske revolution 1793 gjorde en brutal ende på klostret og hans grav [37]. Skønt han blev *skrinlagt* 1625 af biskoppen af *Rodez* og provincialministeren af *Aquitainen*, foreligger der ingen pavelig godkendelse hverken i form af beatifikation eller kanonisation. Han optoges dog i franciskanernes martyrologier.

Ingen bevarede kilder beviser direkte, at denne ejendommelige og betydningsfulde franciskaner efter 1513 nogensinde igen havde

[36] Peder Olsen OFM i Gertz: »Script. min.« II s. 319.

[37] Othon, anf. værk: s. 245–52, 281–98.

kontakt med *Danmark*. Alligevel må sådanne forbindelser have eksisteret alene i kraft af de *embeder* i ordenen, han havde, og som helt til 1529 gav ham forskellig myndighed også over de danske klostre af observansen. Der må have været personlige kontakter betinget af dette forhold, skønt tiden ingen direkte spor har efterladt deraf. Da *Christian II* var landflygtig hos sin hustrus faster, *Margrethe af Østrig*, er det rimeligt, at han og Gilbert har hørt om hinanden igen, skønt broderskabet nu var forvandlet til et konfessionelt modsætningsforhold. Her var ånderne skiltes på en historisk set for århundreder afgørende måde.

Nogle vil måske mene, at denne analyse af Christian II's franciskanske broderskabsbrev fører for vidt ud over sit tema. Men er det ikke historisk legitimt at se en enkelt kilde i lyset af en historisk epokes verdensomspændende brydninger, hvis den faktisk spektralt samler og videresender et sådant lys? Resultatet har ikke blot været at kaste nyt lys over det for de første danske oldenborgere så karakteristiske fortrolighedsforhold mellem kronen og den hellige Frans ydmyge tiggerorden. Der er også bidraget til forståelsen af dansk kirkehistories internationale betingethed i en periode, hvor vor viden herom lader meget tilbage at ønske.